

Perepärimus folkloristika vaateväljas

Tiiu Jaago

Varem olen kirjutanud perepärimuse uurimissuundadest Eestis ja perepärimuse uurimise interdistsiplinaarsusest (Jaago 1997; 2001) ning perepärimuse uurimise juurde jõudmisest välitööpraktika kaudu (Jaago 2001a: 266). Järgnevas käsitluses keskendun kahele tõkkele, mis tuli ületada enne, kui sai võimalikuks perepärimuse folkloristlik käsitlus.

Esimene tõke

Küsimusest *Kas tõde või vale* küsimuseni *Milline tõde*

Pere- ja suguvõsaajalugu puudutavad jutustused jäid veel lähiminevikus teaduste vahealale. Perioodil, mil teaduste vaheseinad olid spetsialiseerumise tõttu küllaltki jäigad, olid need lood ajaloolaste jaoks liialt luulelised ning neis sisalduvate andmetega ei osatud midagi peale hakata, kuna neid ei saanud uskuda samavõrra kui kirikuraamatuid, revisjonidokumente jms traditsioonilisi ajalooallikaid. Folkloristide jaoks olid need lood jälle liialt teabekesksed, tõsielulised. Neil lugudel puudusid folkloori tunnused. “Ajalugu peab kinni pidama tegudest ja sündmustest, seega *res gestaest*, samal ajal kui luule elab fiktsioonist” – resümeerib sellist pikka aega kestnud arusaama teksti ja tekstivälise tegelikkuse suhtest Reinhart Koselleck (1999: 70) artiklis, kus ta näitab sellise lähenemisviisi aegumist.

Kuuldud jutu kohta esitatud küsimus loo tõeväärtusest on tavaarusaama kohaselt ootuspärane ja loomulik. Akadeemilise väitluse tarvis tuli aga leida nende teabekesksete ja samas subjektiivsetest

arvamustest-hinnangutest rikastatud jutustuste tõlgendamiseks sobiv meetod. Siia ei sobinud küsimus, kas neis kajastatav on tõde või vale, vaid milline tõde see on.

Kuidas siis muuta ajaloolistest faktidest ja argitegelikkusest jutustavad lood uurimisallikaks? Tekstide analüüsimisel tuleb arvestada nende žanrispetsiifikat. Juttude žanrilise jaotamise keskseim tunnus ongi jutu ja jutuvälise tegelikkuse suhe. Teabekesksete juttude analüüsimiseks oli seega vaja leida nendele juttudele spetsiifilised tegelikkuse ülekandevõtted. Nendele probleemidele on seni lahendusi leitud ajaloo- ja pärimusallikate võrdlemise teel ning mõnede olulismate tulemuste juurde tulen allpool pikemalt.

Pärimusanalüüsi seisukohalt lisandub fakti- ja jututõe vahekorra probleemile veel küsimus loo jutustamise aja ja keskkonna mõjust jutule. Anniki Kaivola-Bregenhøj (2001: 45), keskendudes jutustaja mälu ja jutustamistehnika uurimisele sõnastab oma töö folkloristliku aspekti nii: "Küsimus pole mitte selles, kas jutustaja mäletab «õigesti» või mitte, vaid pigem selles, mida ta tahab mäletada ja kuidas. [...] Folklooriuuriija ei otsi isikujuttudest seda üht ja ainust tõde, vaid üritab selgitada, milline tähtsus on mälul jutustaja jaoks ja mida jutustaja tahab oma looga öelda." Seega on tähtis ka jutustaja ning tema kuulajaskond ning nende poolt tõsielusündmustele omistatud tähendus.

Eesti teaduses muutusid eelkirjeldatud teaduste "vaheseinad" oluliselt paindlikumaks 1990. aastatel, see võimaldas senisest jõulisemalt esile tuua kõnealuse valdkonna. Kui aga rääkida 1990. aastatel ilmsiks tulnud muutustest folkloristikas, tuleks tagasi vaadata 1920. aastate lõppu ja 1930. aastatesse. Sel perioodil sõnastati mitmedki ideed ja eesmärgid, mis hiljem vilja kandsid ja avaldati uurimusi, mis resoneerisid 1990. otsingutega. 1990. aastate alguse meeleolud kõlavad kohati väga sarnaselt tolelaegsetega. Järgnev näide pärineb 1938. aastast. "Üks külg meie tänapäeva ajaloouurimisel, peame tunnustama, on võrdlemisi nõrgalt arenenud – see on tihe kontakt nende teadusharudega, mis korrespondeeruvad ajalooaga. Igal neist teadusharudest on saavutatud viimasel aastakümnel suuri tulemusi, kuid nad leiavad suhteliselt vähe kasutamist. Teadused spetsialiseeruvad, see on loomulik, kuid neid peab ühendama üldeesmärk. On väga palju küsimusi, kus tuleb ühendada ajaloolise uurimise meetodit teistel aladel valitseva uurimisviisiga, kus tuleb võtta ülikülluses olevat aines-tikku ka teistelt aladelt, et uurimisalust õigemini näha ja lahendada. Sama olukord, et kasutatakse suhteliselt vähe ajaloouurimise tule-

musi, valitseb aga teistelgi aladel” (Liiv 1938: 2–3). Ajaloolane Otto Liiv pakub oma esitatud väite tõestuseks näite eesti külaühiskonna ajaloo ja rahvaluuleteaduse uurimise seoste vajalikkusest.¹

Käesoleva teema seisukohalt võib pidada sellest perioodist väga oluliseks Oskar Looritsa artiklit *Vägilase prototüüpe* (1927). Esmalt seetõttu, et sel artiklil on olnud oluline mõju tõsieluliste isiku- ja olustikujuttude käsitlemisel klassikalise rahvaluulena (Laugaste 1957, Hiiemäe 1978). Teiseks seetõttu, et selles artiklis pakub Oskar Loorits välja tõsielust pärit tegelase teekonna rahvajutu kangelaseks. Tema visandatud rahvajutukangelase koondportree kuulub küll ainult talupojaideaalide hulka (*kehaliselt erakordselt tugev ja suur, vaimlikult keskpärane või koguni lollakas, kes oma vägitööd teeb peamiselt kõrtsis või mujal kodust väljaspool: teel kõrtsist koju, vooris olles, laadal, talgutel*; nende lugude alussündmus on seotud *väljakutse ja kihlveoga*, need ei sünni äkilisest meelest; peategelane on *hulkur, rehepapp, harilik talupoeg*) (Loorits 1927: 69–70), kuid see tuleneb pärimusrühmast, kust neid lugusid koguti.² Oluline antud juhul on see, et Loorits näitab, kuidas tõsielule tuginevate pärimusjuttude sünnis osalevad jutustaja mälu, muljed ja kujutelmad “kuni üleloomulikkude fantaasiakujudeni, millel näiliselt ei olekski nagu enam mingit loogilist ega reaalsel alust” (Loorits 1927: 71).

Hoolimata artiklitest ja pikematestki käsitlustest perepärimuse uurimine folkloristikas sel perioodil veel ei alga. Selleks oli vaja harjuda uute teemade ja vaatenurkadega. Oli vaja senisest enam süveneda jutu, jutustamise ja tekstivälise tegelikkuse omavahelistesse seostesse, sõnastada reeglid, mis kehtivad elusündmuste ülekandmisel jutustustesse.

¹ Ajaloo ja rahvaluule paralleelse uurimise tulemuslikkust 1930. iseloomustavad üksikud artiklid näiteks Hendrik Sepalt ja Oskar Looritsalt. Sellel perioodil kogutakse Eesti Rahvaluule Arhiivi külaelu ja sellest jutustamise kohta küllaltki mitmekesisel materjali. Kompaktsem kogu “Ajaloolist traditsiooni” on Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuuriloolises Arhiivis.

² Perepärimusest ilmneb, et varasemate põlvkondade talupidajatest esivanemate kirjelduses on suurus ja jõud hinnatud omadused. Sageli on need pea ainsad lood, mida nende esivanematega seoses öelda osatakse. Olen neid lugusid nimetanud visiitkaardijuttudeks. Esivanemate prioriteetsed omadused hakkavad muutuma 20. sajandi algusest alates, seoses linnastumise ja hariduse levikuga (Jaago & Jaago 1996: 84–86; 97). Kalle Voolaid (2001), uurinud Georg Lurichit kui rahvajutukangelast, tõdeb samuti, et tol perioodil oli jõumehel eelis teiste omadustega tegelaste ees saada kangelaseks.

Suguvõsapärimuse tõeväärtust käsitlevad uurimused jäid nõukogude perioodil marginaalseteks, ometi mitte olematuteks. Seda tänu Aleksander Looritsa (1987) uuritud Eva Krüdeneri juhtumile (teema on tuttav ka Jaan Krossi romaanist “Keisri hull”). Ka siin võrreldakse pärimusandmeid (oma lapseas kuuldud mälestustele on lisa saadud taas Eesti Kultuuriloolise Arhiivi kogust “Ajaloolist traditsiooni”) kirjumeetrikais leiduvate andmetega. Sellest allikaid võrdlevast ekskursionist jõuab Loorits kokkuvõtteeni: “Järeldus sellest loost saab olla vaid üks: rahvapärimusi ei tule alahinnata, neis peitub rohket tõtt, mida ainult leidma peab, mitte käega lööma: “Äh, rahvajutt!”” (Loorits 1987: 155).

1990. ilmus ajaloo- ja pärimusandmete võrdlevaid uurimusi, milles sõnastati selgepiirilised ajaloo- ja pärimusandmetest jutustamise seaduspärad. Kõiki järgnevaid küllalt eriilmelisi näiteid ühendab arusaam, et kogu tõde ei peitu vaid ühes või teises allikas (üks oleks tõde, teine vale), allikad koos kõnelevad kaasa terviklikuma pildi loomisel.

Priit Pirsko (1995) analüüsib talude päriksostmise/müümise teemat sündmustes osalejate hinnangutest lähtuvalt: kuidas kajastavad seda perioodi ja teemat nii saksa- kui ka eestikeelsed ajalehed (mis esindasid erinevate elanikekihtide arusaamu ja soove) ning pärimusjutud, mis peegeldasid protsessi talupoja vaatevinklist. Ajalehed olid protsessi kaasaegsed peegeldajad, sõltuvalt *peegli asendist*. Pärimus aga peegelduse peegeldus ehk Pirsko sõnutsi *kõverpeegel*. Pirsko käsitlusest nagu ka selle aluseks olevast pärimuskogust (juba eelpool mainitud “Ajaloolist traditsiooni”) ilmneb, et minevikku käsitlev folkloor on küll oluline möödanikule hinnangute andmisel, kuid igas uues olukorras käitub inimene hetkeolukorrast tulenevalt, praktilistel kaalutlustel ja mitte juttude vahetel mõjul. Kui 1930. aastate *kõverpeeglis* sai loomulikuks positiivne hoiak talu ostmisse ja omamisse, siis protsessi käivitumise ajal see nii ei olnud. Jõhvi kihelkonnast pärineb üks eredamaid näiteid, milles põhjendatakse kõhklusli tekkinud valikute vahel. Nimelt langes talumüük kokku väljarändamise laine-ga Venemaale (väljarändajate voorid käisid läbi Jõhvi). Inimesed ei usaldanud kohalikke mõisnikke, andsid talud käest ja rändasid Venemaale lootuses, et kui Peterburi jõuda, küll siis valitsus aitab. Kirjeldatakse muidugi ka väljarändele järgnenud valusaid kogemusi (EKLA 17:1, lk 128–137).

Võiks oodata, et pärimuses vaikitakse maha unustamisväärseks peetavad asjad, kuid päris nii see ei ole. Seda vähemalt kahel põhju-

Priit Pirsko. Foto erakogust.

Priit Pirsko artikkel “Talud pärioseks. Müüjate ja ostjate pilgu läbi”, mis ilmus 1995. aastal *Ea Jansen*i ja *Janus Arukaevu* koostatud artiklite kogumikus *Seltsid ja ühiskonna muutumine. Talupojaühiskonnast rahvusriigini*.

Priit Pirsko

**TALUD PÄRISEKS.
PROTSESSI ALGUS
MÜÜJATE JA OSTJATE PILGU LÄBI**

Käsioleva artikli keskpunktiks on talupoegliku väikemaomanduse teke Eestimaa kubermangus ja cestickeelsel Liivimaal. Autori arvates oli talude müümine põlisrahvale üheks olulisemaks või kogumisti kõige olulisemaks sotsiaalmajanduslikuks eelduseks Eesti ühiskonna arenemisele omariikluse suunas.

Ühiseelt ei loeta põllumajanduses toimunud muutusi modernise ühiskonna tekkimise suunajateks, kuigi feodaalsete (läänsuuhete) asendumine kapitalistliku omanik-rentnik vahekorraga oli moderniseerimise vältimatu eeltingimus. Märksõnad *industrialiseerimine* ja *linnastumine* jäävad mõnikord siiski ahtateks, et avada ühiskonna kiire ja põhjaliku ümberkujunemise kogu sisu 19. sajandil. Kõlab paradoksina, kuid moderniseerimisest mõiste ise on liiga lai ja üldistav¹, et rahuldada iga üksikjuhtumi uurijat.

97

sel: ei ole olemas üht pärimust (üht ja ainsat vaadet), sest pärimus on seotud oma rühmaga, aga pärimusrühmi on rohkem kui üks.³ Teine aspekt: sündmused kutsuvad esile teatud tagajärjed, mis ei luba unustada ka sündmust ennast. Pärimuse osaks jääb oskuslikult esitada ka seda, mis ei meeldi (huumor, üleolek vms), õpetada teadmisi edasi andma teadmiste, mitte juttudena (perepärimuses näiteks mõisniku lapseks olemine). Lõpuks õpetatakse ka vaikimist, mis omakorda on väga kõnekas.⁴

Soome folklorist Ulla-Maija Peltonen (1996)⁵ tõestab oma monograafias Soome 1918. aasta sündmuste ja poliitiliste vastasleeridega seotud jutustuste analüüsis, et jutud on väga tihedalt seotud mitmete nii materiaalsete kui ka vaimsete pidepunktidega. Ühelt poolt on pärimuse aluseks muidugi sündmused (antud juhul sõjalised kokkupõrked, lähedaste inimeste hukkumine) ja nende faktide markeerimine (ausambad, fotod jms). Teiselt poolt kujundab jutte oluliselt pärimusrühma ideoloogia. On ootuspärane, et sõjasündmusi kajastavates tekstides on keskne vägivallateema. Kuid erinevused teemalahenduses tulenevad osapooltest (punased – valged), jutustamise ajast ja asjaoludest. Seega on need jutustused mõistetavad mitte ainult kui tegeallikuse (1918. aasta sündmuse) peegeldused, vaid ka kui nende sündmuste järelkajade ning jutustamisajal valitsevate üldiste hoiakute kajastused. Vahelepoikeks: kui lugeda eesti elulugusid, siis vägivalla ja kannatuste kirjeldused nii fašistlikest laagritest kui ka Siberist on põhimõtteliselt samad, kuid erinev on nende teemade aktuaalsus 1990. aastail. Fašistlikes laagrites olnute jaoks toimus nende rehabiliteerimine, sündmuste avalikustamine ning ülekohtu väljaelamine varem (2. ms järel) kui Siberis olnute jaoks ja seetõttu on need teemad 1990. kirjutatud eluloos marginaalsemad, episoodilisemad ja teise rõhuasetusega kui neis lugudes, kus teema oli inimeste sees kauem varjul.⁶

³ Siinkohal on väga olulised teadete levikuteed ja vastuvõtutingimused. Vt näiteks Kruus 1930, Jaago 2000.

⁴ Vaikimise teemat on vähem või rohkem puudutanud näiteks Kõresaar 2001, vt ka: Peltonen 1996: 28; Jaago & Jaago 1996: 99; Rahi 2001: 223–224; Vuorinen 2001: 239–242.

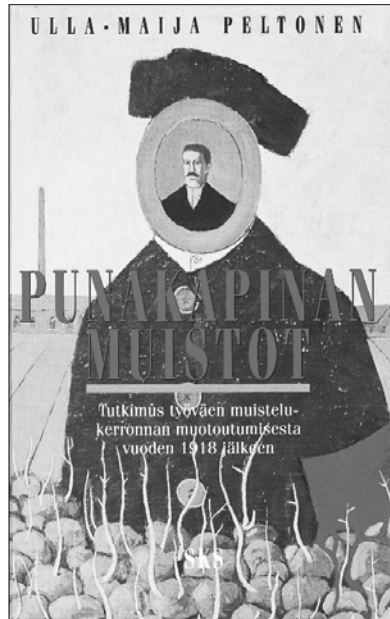
⁵ Vahelepoikeks eesti autorite töödele sobib soomlanna Ulla-Maija Peltoneni uurimus hästi, kuna tema töö, tehtud küll eesti teadlastega kontakte omamata on siiski ülimalt samas “laines”.

⁶ Vrd näiteks: EKLA f 350–405 (fašistliku surmalaagri lugu) ja EKLA f 350–444 (Stalini surmalaagri lugu).

Ulla-Maija Peltonen. Foto: Alar Madisson.

Ulla-Maija Peltose uurimus *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen* (“*Punase mässu mälestused. Uurimus tööliste mälestustele tugineva jututraditsiooni kujunemisest 1918. aasta järelmõjul*”). 1996.

Ulla-Maija Peltonen analüüsib 1918. aasta sündmuse peegeldavaid jutte Soome riiklikus ja kultuurilises kontekstis, näidates teema ja selle käsitusviisi vaibumisi ning esiletõuse vastavalt ühiskonnas toimunud muutustele. Autor rõhutab Juri Lotmanile toetudes jutupärimuse protsessilist olemust: *uus* ei ole kunagi *vana* asendamine, seda isegi siis, kui ta toetub *vanale*, ikka on *uuel* oma lisavarjund, oma ülesanne (Peltonen 1996: 23–27). Dramaatilised sündmused loovad kogemuse, mis jutustuse seisukohalt ongi olulisem kui sündmus. Mäletamise ja mälestuste sügavam kiht hoiab sündmust sellisena alal nagu seda kogeti. See kutsubki esile ühelt poolt vajaduse vaikida (*see aeg oli nii raske, et vanemad ei rääkinud meile sellest*) ja teiselt poolt jutustuse raami – enne ja pärast traumat, kusjuures mälestus algab tänapäevast ning loob jutustamise kaudu oma minevikuvaate. Nii vaikimise kui ka vastava jutustusega püütakse toime tulla raskete, vastakaid tundeid tekitavate kogemustega (Samas: 28).

Õeldu haakub intervjuerija rollis oleva uurija kogemusega: “Nendes soome päritolu inimestesse [Peterburi lähistel elavad ingerisoomlased] olid jätnud sügava jälje stalinliku režiimi repressioonid. Üldiselt võttes võime rääkida «kannatusjutust» ehk raamistikust, mille iga jutustaja täitis omaenese kogemuste ja emotsioonidega. Nende inimeste elu tähistasid repressioonid, hirm, nälg ja oma elu otsast peale alustamine. Kõiki minu poolt intervjueritavaid olid puudutanud needsamad välised sündmused, mille üle neil endil polnud mingit kontrolli. Neid sündmuseid ei suutnud nad unustada ning neist ei võinud ka kõrvalistele kõnelda. Nende ingerisoomlaste eluloojutustusi iseloomustab hämmastav selgepiirilised sündmuste vahel, mida paljud olid kogenud. Erinevaid episoodide lahutasid kindlad kuupäevad ja välised sündmused, mis korduvad ühest eluloost teise: sõja puhkemine, evakueerimine Soome, deporteerimine tagasi Nõukogude Liitu, katsed naasta koju Ingerimaale, millele järgnes teade, et üritajad deporteeritakse 24 tunni jooksul, ning pärast Stalini surma viimaks võimalus tagasi koju pöörduda. [...] Mõnede jaoks võivad mälestused olla nii valusad, et ainus võimalus taluda on unustamine. Näiteks on täheldatud, et holokausti ohvritele on tihti vastumeelt kõnelda oma läbielamistest kartes hingepiinu, mida mälestused neis tekitada võivad. Kuid mälestuste abil on võimalik saavutada ka ühiskondlikku tunnustust ning lugupidamist nii omaenese kui ka vastava rahvarühma tõe kohta.” (Kaivola-Bregenhøj 2001: 43, 46).

Ulla-Maija Peltoneni uuritud jutustuste vanem kiht kõneleb suu-remas osas vägivallast: ohvri silmade väljatorkamine, keele äralõikamine jms (vt motiive Peltonen 1996: 184). Ilmneb, et teatud motiivid seostuvad enam punaste, teised enam valgetega. Uuriija järeldab, et jutte mõjutab omaaegne valitsev ideoloogia (punased kui harimatud, tooremad – see viitab valgete ideoloogiale ja propagandale; nende lugude eesmärk oli julgustada ja innustada võitlema punaste vastu). Punaste lood valgetest on nagu tasakaalu otsiv/loov vastus valgete lugudele. Autor kinnitab Heiki Ylikangase väidet, et nn ülekohtujutudes kujutab võitja võidetut alati hullemas valguses kui asi väärt on (Peltonen 1996: 136).

Sõjalood on levinud neil aladel, kus tõesti sõjasündmused toimusid, see näitab, et need on seotud sündmuste, sellest johtuvate mõtete, kogemuste ja jutufunktsioonidega (Samas: 185–187). Sõjajärgsed aastad hakkavad esile tooma uusi teemasid (sõjas kaotajaks jäänute pereliikmete nii majanduslikud kui ka avalikust suhtumisest tulenevad raskused), arhiivi kogumisvõistlustele saadetakse oma lood eelkõige selleks, et tõde ei ununeks (Samas: 214–287).

Ülle Tarkianen (2000) vaatleb asustusajaloolist pärimust ajaloolase pilguga. Väide, et Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Kirjandusmuuseumi kogudest pärit alusmaterjal *kajastab elu-olu ja folkloori osa selles on väike võrreldes konkreetsete teadmistega* ei tõesta veel, et asustuslooga seotud aines on vähefolkloorne. Pigem peegeldab see mater-

⁷ Leea Virtanen käsitleb neid probleeme isikuloolistele juttudele (*henkilökohtainen kerronta*; inglise keeles *personal narrative*) pühendatud artiklis, mida peetakse selle teema avasõnaks Soomes (Ukkonen 2000: 21). Leea Virtaneni väite uudsus, inspireeritud küll Ameerika autorite töödest (Sandra Stahl jt) seisneb selles, et isikujutte ei saa käsitleda pelgalt kui folkloristikas seni aktsepteeritud jutuliikide eelastet (vrd Hiimäe 1978: 38–39 või käesoleva artikli viide 8), vaid neid jutte saab analüüsida kui traditsioonilise jutustamise osa (Virtanen 1982: 173–174). Traditsioonilised rahvajutuliigid eeldavad 1980. alguse folkloristliku arusaama järgi jutumotiivide varieeruvust ja kollektiivsust, kuid isikuloolised jutud näisid liialt ühe isiku kesksena. Mõned aastad hiljem analüüsib Senni Timonen ingeri naiste regivärsilisi eluloolaulu, mis tundusid 19. sajandi lõpu rahvaluulekogujale piisavalt traditsiooniliste ja kollektiivsetena, kuid laulik ise tundis, et selle laulu on ta teinud iseenda elust (Timonen 1990: 189). Nii võib väita, et rahvaluulekogud sõltuvad kogumisaegsest teoreetilisest mõtlemisest ning selliseid kogusidki ei pea käsitlema ühe ja ainsa tõe peegeldajaina.

jali kogumisaegseid folkloristlikke arusaamasid, mis ei tundnud nendes lugudes ära rahvajuttu, mistõttu neid ei fikseeritud juttudena.⁷

Võrrelnud asustuslugusid ajaloodokumentidega järeltab Ülle Tarkiainen, et erinevatest perioodidest pärit jutud sulanduvad teatud põhjustel (näiteks olukorra sarnasuse korral) ühte. Nii analüüsib ta näiteks lugu, kus küla tühjenemist seostatakse Põhjasõjaaegse katkuga. Ajalooandmed viitaksid pigem loos esitatud andmete sobivust 17. sajandi alguse Poola-Rootsi sõja ajaga (Tarkiainen 2000: 121).

Samadele tulemustele on Viinistu küla uurimisel jõudnud Enn Tarvel (1983: 65–66):

Viinistu pärimus räägib, et küla rajasid kaks Suursaarest tulnud soomlast Heiki ja Aadu, kes kandnud valget särki ja pikki pükse. Heiki ehitanud maja põhja, Aadu lõuna poole. Majade vahel kasvanud nii tihe pajurägastik, et otse läbi ei pääsenud. [---] Nendest meestest olevat nime saanud küla otsad.

Põhjapoolset hüüatakse Heikiotsaks [---], lõunapoolset Aaduotsaks (mõnikord ka Aadu naise Sohvi järgi Sohviotsaks).

Kõne all olevas pärimuses on põimunud mitu teemat: esmalt küla asutamine ning küla esmarajajad (sündmus ja tegelased) ja küla rajamise aeg. Enn Tarvel otsis kirjalikest ajalooallikatest Heikit ja Aadut ning viimase naist Sohvit. Selgus, et Rootsi Jüri Heik elas Viinistus 17. sajandil, mil Viinistu küla oli juba olemas, mistõttu teda ei saa pidada eeltoodud pärimusjutu tegelaseks. Nimi Aadu ilmus hingeloenditesse esimest korda alles 1739. aastal. Küll aga oli 17. sajandil olemas Sohvi. (Tarvel oletab, et Sohvi võis tollel ajal olla mehenimi.) Nii võisid Heiki ja Sohvi olla küll küla asustuse täiendajaks, kuid mitte rajajaks.

Pärast Põhjasõda, 1732. aastal on Viinistus elanud viis Heiki-nimelist peremeest. Kuna Heikisid oli viis, siis on ilmne, et nendest ainult üks ei saanud olla Viinistu küla (taas)asutaja, väidab Tarvel.

Aadu Must (2000), võrrelnud ajaloodokumente ja pärimust, on välja toonud kolm üldisemat reeglit, millest siinkohal on olulisemad kaks: need, mis puudutavad jutu tegelasi ja nendega seostatavaid sündmusi: erakordsete sündmuste teisejärgulised tegelased asendatakse reeglina esmajärgulistega ja mälust kustuvate sündmuste eredamad detailid sulanduvad hilisemate sündmustega. Viimane ühtib Ülle Tarkiaise tähelepanekuga.

Aigi Rahi (2001) võrdleb massirepressioonidega seotud ajaloodokumentide ja mälule tuginevate teadmiste eripära. Ta järeldeb, et mälule tuginevaid teadmisi iseloomustab sündmuste teatud aspektide võimendumine ja teiste tuhmumine – mõlemad on reageeringud hirmule ja/või äärmuslikule olukorrale. Mälestustes jutustatakse kangelas- teks inimesi, keda omal ajal võeti märksa lihtsamalt, näiteks sünd- muses osalejana. Siitki võib näha seaduspära, mis haakub nii Oskar Looritsa kangelase prototüübi idee kui ka Aadu Musta esimese järel- dusega: vajadus luua värvikas kangelane.

Suuliste suguvõsaajalugude “algus” paigutub tänapäeva pärimuses 18. sajandi algusse. Neid lugusid iseloomustab oluliste sündmuste põimumine, kus tähelepanu koondatakse olulis(t)e fakti(de) ümber (näiteks esivanemate tulek “siia” 18. sajandil ja perekonnanimede panek 19. sajandi alguses). Taluühiskonnale omaselt teatakse enam ühise talu/koduga seotud esivanemate liini, reeglina meesliini. 18. sajandi esiisade rida lüheneb vähemalt ühe põlvkonna võrra. Vara- seid sündmusi kirjeldatakse jutustamisaja arusaamade kohaselt. Näi- teks ei peegeldu juttudes perekonnanimede-eelne aeg, 18. sajandi esi- vanemaid nimetatakse ikka perekonnanimesid kasutades. Samuti üllatab jutustajaid kolm risti taluostudokumendis: kas tõesti on tegu kirjaoskamatusena või hoopis eelarvamusliku suhtumisega kirjasõ- nasse veel 19. sajandi teisel poolel? Olen eelpoolnimetatud oluliste sündmuste põimumist, esivanemate rea lühenemist ja varasemate nähtuste tõlgendamist jutustaja aja reeglite järgi nimetanud aegade kokkujooksuks (Jaago 1995; Jaago & Jaago 1996: 69–71, 128–129).

Teabekeskne (tõsielusündmustest, tõesti olnust kõnelev) pärimus- jutustus vajab alussündmuste valikuks, sõnastamiseks, juttudest aru- saamiseks teatavaid kultuurilisi pidepunkte. Nendeks on kultuur- maastik, käitumistavad, esemed, aga ka senine jututraditsioon (Jaago & Jaago 1996: 71; Jaago 2001a). Jutustamine oma pidevalt uuenevas kontekstis loob ja kujundab ka juttu.⁸ Aegade kokkujooks saab toi- muda jutustamiste käigus, mitte ainult unustamise tõttu. Selle taga

⁸ Mall Hiiemäe (1978: 38–39) käsitleb probleemi protsessina: alussünd- musest kõnelemine kujutab endast *kirjelduse ja jutu piirimaal* olevat lugu, milles antakse edasi *teadmisi konkreetsest*. Taas ja taas jutustamise käigus omandavad need traditsioonilisi elemente, saades nii pärimuse osaks. Ka Mall Hiiemäe rõhutab juttude kujunemisel kuulajate osatähtsust. Olgu õel- dud – kuulajaks võib olla pärimusrühm, aga ka intervjuuerija – folklorist.

võib olla erinevaid aegu võrdlev jutustamine (sõjad, nalg, haigused) või ka sündmuste omavaheline seos ajaloolises plaanis (perekonnanimede valik 19. sajandil seostus tõepoolest rändega 18. sajandil). Anniki Kaivola-Bregenhøj (2001: 35) rakendab oma jutustaja-uurimustes skeemiteooriat, kusjuures skeeme saab jälgida nii jutu ülesehituse seisukohalt kui ka seoses nende meeldejätmise, esituse ning tõlgendamisega.

Teine tõke

Ainekesksest rahvaluulekäsitlusest pärimusrühmakekse käsitluseni

Tõe ja vale küsimusega tegelemine ajaloo ja folkloristika piirimal on vaid üks võimalus selle ainese folkloristlikuks käsitlemiseks. Teine tõke seostub traditsioonilise folkloristliku ainekäsitlusega, mis keskendus kanoonilistele rahvaluuleliikidele. Eelpool oli tsiteeritud Aleksander Looritsat, tema rõhutas, et suhtumine “äh, rahvajutt!” ei õigusta ennast. Ometi võib sellist juhuotsust kuulda küll ja küll. Näiteks tuli selline vihje esile, küll leebemas sõnastuses (*see pole tõsivõetav väide, see kuulub rahvaluule valdkonda*) Jaanus Plaadi doktoritöö *Usuliikumised, kirikud ja vabakogudused Lääne- ja Hiiumaal* arutelul 2001. aasta sügisel seoses ühe fantaasiarikka kaebamisega usuliikumises osalenute peale. Loomulikult ei olnud see kaitsmise seisukohalt üldse oluline probleem, kuid minu ja mõnegi teise uurija kõrva jäi see vihje küll. Sellise arusaama aluseks on kujutlus, et klatš, tagarääkimine, pealekaebamine – kõik vaba fantaasiaga seonduv on iseenesest rahvaluule. Vastuväite korras nentigem, et pärimuslik käitumine võib lubada klatši, kuid võib ka seda keelata. Rootsi ajakirjanik, 1920.–1930. aastatel Eestis elanud Carl Mothander kirjeldab oma raamatus *Parunid, eestlased ja enamlased* Tallinna baltisakslaste kirjutamata käitumisreegleid 1930.: “Eksklusiivsetele ühiskondadele on tavaliselt iseloomulik tagarääkimine, lobisemine ja õel laim. Toompea maailmas see nii ei olnud. Mõistagi tegeldi sealgi ligimese asjadega, aga kunagi polnud selles märgata raasugi alatust. Vanad rüütlid võisid isegi daamide vastu vahele astuda, kui seda peeti mõnikord vajalikuks, et kinnitada igivana aukoodeksi nõudeid inimese hea nime ja laitmatu kuulsuse kaitseks. Oli õpitud keelt hammaste taga hoidma, ja viimaseks garantiiks oli vana, ametlikult ammuugi välja-

surnud tava: duell. [---] Toompea maailma taktitunne inimeste hea ja laitmatu kuulsuse asjus kehtis ka uue riigi juhtivate isikute suhtes, kes baltisakslastele võisid ju küllalt sageli näida nende “timukatena” (Mothander 1997: 61).

Samalaadset tähelepanekut kommenteerisime Taisto Raudalaisega konverentsil “Kultuur ja mälu” Tartus 2000.aasta oktoobris. Olime mõlemad märganud, et kui inimesed ei saa avalikult ja vahetult rääkida inimestest ja suhetest (eriti negatiivset), siis kasutavad nad vanasõnu, mõistukõnet, karikatuure, anekdoote jms. Eeldan, et kaudset (piltlikku) ütlemist vajavad keskmisest normatiivsemad ja suletumad ühiskonnad ning pärimusrühmad.

Kas klatš, tagarääkimine jmt on rahvaluule? Selle mõistmiseks on kõigepealt vaja selgitada, kas lool on oma pärimusrühm. Rahvaluule ainekeskne määratlemine jätab pärimusrühma varju, kuid tänapäeva rahvaluule analüüsis saab ja on vaja mõista folkloori pärimusrühma kaudu.

Rahvaluule defineerimine Eestis on läbi teinud kolm olulist pöret. Rahvaluule defineerimine aineloendina (rahvalaulud, -jutud, lühivormid, usund ja kombestik, mängud) pärineb Jakob Hurdalt ja on aluseks rahvaluule teaduslikule käsitlusele tänapäevani. Folkloristikaväline rahvaluule määratlemine põhineb aineloendile ka praegu, kui võtta aluseks lõigu alguses toodud näide. Teise põlvkonna rahvaluuledefiniitsioonid (Oskar Looritsa, Eduard Laugaste ja Ülo Tedre) toovad esile rahvaluule olemuslikud tunnused (kollektiivsus, traditsioonilisus, suulisus, anonüümsus). Lisatunnused on seotud pärimuse püsimise, muutumatuse, üldisuse, ebaisikulisusega. 1990. määratletakse pärimuse toime pärimusrühma jaoks ning ühtlasi ka jutustaja, lauliku jne osa (Ingrid Rüütli, Anzori Barkalaja, Tiiu Jaago).⁹ Pärimusrühma esiletoomine võimaldab eristada folkloorismi või masskultuuri folkloorist, samuti ka üksikisiku repertuaari pärimusest. Rahvaluuleks olemise tingimus on see, et lool on oma pärimusrühm, et

⁹ Rahvaluulekäsituse muutumisest Eestis vt lähemalt Jaago 1999. Siinkohal tuleb aga rõhutada, et uuenev vaade ei ilmunud lugejate ette alguses kohe teaduskirjanduse esilehekülgedel. Näiteks Ingrid Rüütli (1987) artikkel ilmub kultuuriajakirjas *Kultuur ja Elu*. Anzori Barkalaja (1995) alustas oma ideede tutvustamist üliõpilasena rahvaluule proseminaris, noorteadlaste konverentsil ja noorteadlaste ning üliõpilaste ajakirjas *Vanavaravedaja*.

rahvaluulet luuakse oma rühma tarbeks. Klatš, laim vms võib saada pärimuse osaks, kuid ta ei ole seda vältimatult.

Perepärimuse ilmumine uurijate huvivälja vajas pööret ainekeskselt folkloorikäsitusest rühmakesksele käsitusele.¹⁰ Sellega seoses muutub rahvapärimuse mõistmises väga palju. Selle mõttemuutuse võtmesõnaks on “traditsioon”.

Minevikupärimuse uurimisel võib uurija keskenduda pärimusliikidele ja tekstide ajaloolisele, eriti aga geograafilisele levikule. Sotsiaalse vaatepunkti (pärimusrühma-keskse vaate) korral jälgitakse aga ennekõike uurija kaasaegset pärimust, selle toimimist pärimusrühma jaoks. Siin ei keskenduta mitte niivõrd tekstide paljususele, nende korduvusele, kui võrd “rühma suutlikkusele muuta oma kogemused traditsiooniks” (Kõiva 1996). Klassikalise rahvaluule ja rahvaluule varasemate definitsioonide puhul rõhutatakse mõistet *traditsioon* eelkõige tähenduses “põlvest põlve edasikandmine”.¹¹

Tänapäevase lähenemise korral ei tule traditsioonilisuse all mõista mitte niivõrd nähtuse muutumatust, kui võrd nähtuse püsimist läbi muutumise, sest püsida saab ainult see, mis paindlikult muutub. Asi on selles, et elu muutub kõigis oma avaldusvormides ja seda pidevalt. Ja kui muutub elu, peab muutuma ka rahvaluule või ta kaotab oma otstarbe ja kaob. Seega, traditsioon on protsess, mis tasakaalustab muutusi. Traditsioon hoiab alal püsivaid mõtlemis-, väljendus- ja toimimisviise.

Tänapäevaste pärimusrühmade uurijate vastuväited traditsiooni varasemale käsitusele (traditsioon kui põlvest põlve edasiantav, modernsele ja kirjakultuurile vastanduv suuline kultuur) on näiteks järgmised: traditsioon on tegelikult kaasaegne hinnang ja vaade minevikukultuurile (teisiseõnu: traditsioon ei tule minevikust olevikku vaid

¹⁰ Pärimusrühmakeskse uurimise korral on oluline visandada pärimusrühma kujunemislugu, mis omakorda loob tausta rühma pärimuse tõlgendamiseks. Pere kui pärimusrühma kujunemisest ja isikulooliste juttude uurimisest vt näiteks Jaago & Jaago 1996: 7–20; 126–127.

¹¹ Ladina keeles: *trāditiō* – üle-, edasiandmine, *ülel.* jutustamine; teade (Ladina-eesti sõnaraamat, 1986). Traditsioon – pärimus, ajaloolise materjali suuline edasiandmine; põlvest põlve edasiantu; pärandatud komme, tava (Võõrsõnade leksikon, 1978). Traditsioon eeldab millegi kordumist, kuid see ei pea tänapäeva ühiskonnas märkima vaid pärimuskultuuriga seonduvat kordumist.

vastupidi, me loome olevikus minevikunähtustest traditsiooni); suuline kultuur ei levi muutumatul kujul põlvest põlve (see on kirjakultuurist lähtuv tõlgendus teadmiste edasiandmisest), vaid suuline kultuur integreerib pidevalt olemasolevaid teadmisi hetkeolukorda, uutele vajadustele vastavaiks.¹² Nii võib iga uut ilmingut jälgida traditsiooni aspektist: uus rühm hakkab looma oma traditsiooni, kasutades talle teadaolevaid nähtusi ja hinnanguid. Kõige selgepiirilisemalt tuleb see välja välimusest jms kaemuslikest märkidest, kuid kõik see põimub ka juttudesse ja fraasidesse. Perepärimuses peegeldub see teema väga hästi, seda nii pere argielu kui ka pühade kirjeldustes.

Ühtlasi annab vaatenurga vahetamine aine (rahvaluuleliigi, mõne nähtuse jne) uusi käsitlemisvõimalusi. Näiteks küllalt suures osas rajanevad rahvakommete akadeemilised kirjeldused tegelikult mitte niivõrd kommete endi jälgimisele, kuivõrd jutustamisele neist. Nii oleks täiesti ootuspärane nõnda asju ju käsitledagi: mida ja kuidas inimesed jutustavad teatud sündmustest ning millega seoses. Tuntud ainese uue käsitlemise näite pakub Saksa etnoloog, üks kesksemaid perekultuuri uurijaid Ingeborg Weber-Kellermann (1976). Tema esitab näite uuest jõulukommete uurimisviisist. Ta rõhutab, et kõik tema uurimuses esitatud jõulukombe üksikosad on juba varasemate uurijate poolt läbi kirjutatud ja selles osas ei paku ta midagi uut. Kuid need kombed, mida ta analüüsib, asetab ta teistsugusesse konteksti: mida me võime järeldada nende kommete kaudu pärimusrühmast, kes neid kombeid rakendab. Jõulud ei moodustu kommete summast,

¹² Vt näiteks prantslanna Béatrix de Wita (1995) uurimust Pariisi kodanlike perede mõttelaadist. Kodanliku mõttelaadiga inimesi tunti keskajal ja hiljemgi materiaalsete huvide ja ilma iseseisva, väljakujunenud kultuurita rühmana, kes jäljendas aadlikke kui prestiižsemat elanikkonnakihti. Tänapäeva uurijad aga on teisel seisukohal: kodanlikust kihist pärit inimesed ei jäta juhuse hooleks ei oma välimust, tundeid ega käitumist. Autor toob elulugudest välja eelöeldu tõestuseks argielu kohta käivate hinnangute ja kirjelduste saatefraase nagu: meie juures on see nii kombeks; ära kompromiteeri meid; salatit süüakse ju ilma noata jms. Oma sotsiaalset kuuluvust tuleb osata õigesti hinnata ja seda ka näidata, ilmneb neist juttudest. Argijuttude põhjal järeldab autor, et oma rühma identiteeti luuakse (st luuakse traditsiooni) vastandamise (meie – teised; kultuurne – mittekultuurne jms) kaudu argielu pisisjadest peale. “Traditsioonile tuleb juurde heuristiline väärtus: vanast tehakse midagi uut ja ühtlasi see uus muudetakse traditsiooni abil normiks” (Wita 1995: 76).

vaid analüüsitavad elemendid (jõulupuu, täht jms) moodustavad struktuurse süsteemi, mis on jõuluõhtul toimuva kommunikatsiooni osaks. Viimasest peab ta oluliseks suhteid: vanemad – lapsed, kodu ja pere – koduväline; isa kui perepea – ja muu pere. Neid piire markeerivad teatud sümbolid. Ehitud jõulukuusk on vanemate üllatus lastele. Jõuluõhtu ja jõluehtes kuusega toa ukse avamine on ainult oma pere jaoks, tähe kuuse tippu paneb isa jne.¹³ Sellise uurimisviisi kohaselt küsitakse senisest palju rohkem, mis tähendus on neil seikadel ja asjadel osalejate jaoks ja siit tulenevalt tõuseb küsimus allikatest.

Eelpool on esitatud märkusi selle kohta, et jutte mõjutab (mõjutavad) oluliselt jutustamisehetk(ed). See ongi küsimus tähendusest: mis tähendusi omistatakse jutustamisele, jutule ja sellele, millest jutustatakse. Varasem folkloristika selle kohta kuigivõrd andmeid ei kogu.

Eesti 1990. aastate kogud¹⁴ jätavad järelduste tegemise uurija jaoks. Suunavad küsimused on orienteeritud objektile, aga mitte jutustaja või pärimusrühmapoolsetele otsustele nende asjade tähenduse kohta. Tööjuhised kasutavad sõnu: *kirjeldage, tuletage meelde* jms. Näiteks elulookirjutajatele pakutavas juhendis sõnastatakse eluloomõiste küllaltki sündmusloo keskeselt, isegi mõnetise hoiatusega vältida meelisklusi jms laiendusi: “Elulugu on lugu, mida inimene jutustab oma elust, sellest, mis on tõesti sündinud. Elulugu on katse esitada oma elu tõepärasel viisil. Hea elulugu on see, mis esindab tegelikku elu vahetult ja ilma kirjanduslike, psühholoogiliste, sotsioloogiliste jt meelisklusteta, räägib sellest, mis on juhtunud ja kogetud jutustaja poolt” (Voldik *Elulood Eesti Kultuuriloolises Arhiivis*, 2000/2001). Sellegipoolest ehitavad jutustajad oma loo üles hinnangulistele võrdlustele – see on lihtsalt üks universaalsemaid tõsielust jutustamise skeeme. Üleskutses välditakse küsimusi, mida jutustaja ise arvab oma loo tähendusest, miks ja kellele see on tähtis. Vaid vihjamisi võib küsimustikus *Kodu ja pere* märgata huvi hinnangute vastu: “Kui kaua “elasite sisse” oma uude kodusse, enne kui see päris “omaks” sai? Kas pereliikmete vahel oli erinevusi? [---] Kui Teil on olnud lapsepõlves rohkem kui üks kodu, püüdke hinnata, milline neist on Teie jaoks

¹³ I. Weber-Kellermanni kirjeldatud jõulud sarnanevad baltisakslastest linlaste jutustustega (ERM KV 578).

¹⁴ Pean siin silmas kaht suurkogu *Eesti elulood* (Eesti Kultuurilooline Arhiiv) ja *Kodu ja pere* (Eesti Rahva Muuseum).

kõige “õigem”. Miks?”¹⁵ Näeme, et äärmisel juhul palutakse hinnata midagi, tähenduse aspekti aga esile ei tooda, see jääb uurija hooleks.

Soome Kirjanduse Seltsi rahvaluule arhiivi poolt 1997. aastal korraldatud perepärimuse kogumisvõistluse suunavas küsimustikus olakse tähenduste küsimisel palju julgemad (teema suguvõsaajalugu ja selle tähendus, sh küsimused, mida need jutustused Sulle tähendavad, mida tahad järgnevatele põlvkondadele edasi jutustada, miks arvad selle tähtsa olevat. Teemal erinevate põlvkondade jutustused küsimus, milliseid tundeid need jutustused Sinus on äratanud. Teemal suguvõsa ja elukohad, küsimused tunnetest, mis valdavad jutustajat, kui ta on käinud esivanemate radadel või varasemates kodudes jne, jne)

Võiks ju karta, et sellised suunaandmised võivad jutustaja muuta liialt enesekeskseks. Mõneti ju see nii on, aga selle kaudu saame teada, miks ühed või teised lood on olulised (vastatakse, muide, küllalt ratsionaalselt ja selgelt). Uurija jaoks avaneb aga uus vaade, mis objektikesksel materjalikogul puudub – mida arvavad asjast jutustajad ise.

Kokkuvõtteks

Üks olulisi barjääre, mis tuli ületada, et uurida suguvõsaajalugu folkloristlikust aspektist on seotud nn tõe ja vale teemaga. Valitsev seisukoht absolutiseeris kirjalikku ajaloodokumenti kui nähtuse tõest ülestähendust. Suulised teabekesksed andmed sageli lahkesid kirjalikes allikates leiduvast ja nii jäeti pärimusandmed kas kõrvale või loeti need väljamõeldisteks. See tekitas küsimuse “miks”, millele ei osatud vastata.¹⁶ Just sellest küsimusest lähtuvad ajaloo- ja pärimusallikate teise ringi uurijad. Eestis on pärimusliku ajaloo seni enam tööd

¹⁵ Küsimustik *Kodu ja pere* (koostaja Heiki Pärdi) rajaneb suurele teoreetilisele eeltööle, mis haakub Skandinaavias, eelkõige Lõuna-Rootsis tehtud kodu ja pere muutumisele pühendatud uurimustega. Seetõttu on nimetud kogu huvitav nii eesti ja soome analoogilise materjali taustal, olles neist pisut erineva rõhuasetusega (teated ja jutustused sisaldavad sihipärasemalt olme, esemete jms kirjeldusi) kui ka Skandinaavia samade rõhuasetustega uurimuste taustal. Vt. võrdlevalt eesti keeles ka Järs & Kannike & Pärdi 1999.

¹⁶ Vt näiteks eesti suguvõsauurijate klassiku M. Lipu järeldusi või ka tema töö jätkajate otsuseid (Lipp 1909; Rootsmäe 1977).

teinud ajaloolased. Folkloristid võtsid kiiremini omaks ajaloolaste tähelepanu alt väljajäävad uudistelaadsed lood, mida nimetatakse linnalugudeks, kõmuks vms. Need erinevad siin kõneldavatest lugudest eelkõige oma konkreetsuse poolest: tähtis on juhtum, teade ning ajalooline konkreetsus: kellega ja millal juhtus jms on tagaplaanilised. Perepärimuslugudes on asi vastupidine.

Tõsielulugudest saab teadusliku uurimise allikas enne ajalooteaduses, sotsioloogias, folkloristikasse jõuab see teema hiljem (vt lähemalt näiteks Jaago 2001: 10 jj). Suuliste ja kirjalike teadete võrdlemise kaudu tõestatakse, et allikad üksikult, eraldivõetuna, on ühekülgsed, neid koos vaadates võib leida uusi vaateid ja tõlgendusi mineviku kohta. Tasahaaval täieneb ka teadmine tekstivälise tegelikkuse ülekandmistehnikatest teabekeskmesse jutupärimusse.

Teaduste vahealale jäämine põhjustas folkloristikas sellel teemal varasemate (1980.–1990. aastate algus) akadeemiliste sõnavõtude marginaalsuse ja ettevaatlikkuse – esmalt tuli tõestada, et tegemist on rahvaluulega.

Teine aspekt, mis osutub perepärimuse korral oluliseks, on see, et tuleb sihipärasemalt arvestada jutustaja, pärimusrühma ja jutustamissituatsiooni kohalolekut ning mõju noteeritavale tekstile. See võimaldab paremini märgata pärimuse protsessilist iseloomu. Usun, et just siin on folkloristide jaoks seni veel avanemata võimalusi ohtralt varjul.

Märkus

Artikkel on valminud 2001. aastal.

Käsikirjad

EKLA f 350 – Eesti elulood. Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuurilooline Arhiiv. [Perepärimuse seisukohalt olulisemad kogumisvõistlused: "Minu ja minu lähedaste saatus ajaloo keerdkäikudes" 1996–97; "Minu ja minu pere elu ENSVs ja Eesti Vabariigis" 2000–2001.]

EKLA f 200 – Ajaloolist traditsiooni. Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuurilooline Arhiiv. [1920.–30. aastatest.]

ERM KV – Eesti Rahva Muuseum, kirjasaatjate vastused. [Perepärimuse seisukohalt olulisem kogumisvõistlus “Kodu ja pere” 1993 ja sellel teemal hiljem laekunud materjal.]

SKS KRA SUKU. 1997 – Suguvõsa suur jutustus. Soome Kirjanduse Selts, rahvaluule arhiiv. Vt ka Pauliina Latvala (toim). Suvun suuri kertomus. Muistitietoa itsenäisen Suomen vaiheista. Kansanelämän kuvauksia 53. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.]

Kasutatud kirjandus

Hiiemäe, Mall 1978. *Kodavere pajatused*. Kujunemine ja koht rahvajututraditsioonis. Tallinn: Eesti Raamat.

Jaago, Tiiu 1995. Suulise traditsiooni eripära vaimses kultuuris. Pärdi, Heiki (toim). *Allikad ja uurimused*. Pro Ethnologia, 3. Eesti Rahva Muuseumi Üllitised. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 110–115.

Jaago, Tiiu & Jaago, Kalev 1996. “*See olevat olnud...*” Rahvaluulekeskne uurimus esivanemate lugudest. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Jaago, Tiiu 1997. *Perepärimus*. Rahvaluule ülemastme kursus. E-väljaanne: <http://haldjas.folklore.ee/rl/folkte/pere/pere.htm>. Tartu: Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool & EKI folkloristika töörühm.

Jaago, Tiiu 1999. Rahvaluule mõiste kujunemine Eestis. *Mäetagused*, 9, lk 70–91. <http://www.folklore.ee/tagused/nr9/rhl.htm>

Jaago, Tiiu 2000. Teabe levikust *oma* ja *võõra* rühma piiril. Vastandumine – integreerumine. Kõiva, Mare (toim). *Meedia. Folkloor. Müttoloogia*. Tänapäeva folkloorist III. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi rahvausundi töörühma väljaanne, lk 376–388.

Jaago, Tiiu 2001. Mis on “pärimuslik ajalugu”? Jaago, Tiiu (koost). *Pärimuslik ajalugu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7–15.

Jaago, Tiiu 2001a. Perepärimus ajaloo peegeldajana. Jaago, Tiiu (koost). *Pärimuslik ajalugu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 264–280.

Järs, Anu & Kannike, Anu & Pärdi, Heiki (toim) 1999. *Skandinaavia kultuurianalüüs*. Studia Ethnologica Tartuensia 3. Tartu: Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool.

Kaivola–Bregenhøj, Anniki 2001. Miks me mäletame nii nagu me mäletame? *Mäetagused*, 15, lk. 35–46. <http://www.folklore.ee/tagused/nr15/kaivola.htm>

- Koselleck, Reinhart 1999. Terror ja unenägu. Metodoloogilisi märkmeid ajakogemustest Kolmandas Riigis. *Tuna. Ajalookultuuri Ajakiri*, 1, lk 70–81.
- Kruus, Hans 1930. *Talurahva käärimine Lõuna-Eestis XIX sajandi 40-ndail aastail*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.
- Kõresaar, Ene 2001. Nõukogude periood vanemate eestlaste elulugudes: probleeme ja tähelepanekuid. Jaago, Tiiu (koost). *Pärimuslik ajalugu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 120–131.
- Kõiva, Mare 1996. Traditsioonist taas. Murutar, Asser (toim). *Maa-rahva elujõud – müüdid ja tegelikkus*, I. Tartu: Elmatar, lk 25–32.
- Laugaste, Eduard 1957. *Kalevipoja-muistendite tüpologiseerimise küsimusi*. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised, 53. Tartu: TRÜ Kirjastus.
- Liiv, Otto 1938. Eesti ajaloo uurimise mõningaist ülesandeist. *Ajalooline Ajakiri*, 1, lk 1–4.
- Lipp, Martin 1909. Eesti suguvõsade uurimine. *Eesti Kirjandus*, 1–2, lk 3–15, 66–73.
- Loorits, Aleksander 1987. Rahvapärimus ja tõelus. Sarv, Ingrid (koost) *Rahvaluulest*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi Toimetised, 21. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, lk 142–158.
- Loorits, Oskar 1927. Vägilase prototüüpe. *Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi ja Eesti Rahva Muuseumi Kirjastus, lk 37–71.
- Mothander, Carl 1997. *Parunid, eestlased ja enamlased*. Tartu: Ilmamaa.
- Must, Aadu 2000. Arhiividokument ja pärimus: konflikt, harmoonia või sünergia? *Konverents "Kultuur ja mälu" Tartu 6.–7.10.2000*. Ettekannete annotatsioonid. Tartu: Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool, lk 16–17.
- Peltonen, Ulla-Maija 1996. *Punakapinan muistot*. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pirsko, Priit 1995. Talud päriseks: protsessi algus müüjate ja ostjate pilgu läbi. Jansen, Ea & Arukaevu, Jaanus (toim). *Seltsid ja ühiskonna muutumine. Talupojaühiskonnast rahvusriigini*. Tartu & Tallinn: Eesti Ajalooarhiiv, TA Ajaloo Instituut, lk 97–117.
- Rahi, Aigi 2001. Sündmus eri allikate valguses (küüditatute näite varamal). Terje Anepaio & Ene Kõresaar (toim.). *Kultuur ja mälu*. Kon-

- verentsi materjale. *Studia Ethnologica Tartuensia*, 4. Tartu: Tartu Ülikooli etnoloogia õppetooli väljaanne, lk 216–226.
- Rootsmäe, Lemming 1977. Jakob Hurda esivanematest. *Keel ja Kirjandus*, 4, lk 230–233.
- Tarkiainen, Ülle 2000. Külad ja hajatalud eesti rahvatraditsioonis. Küng, Enn jt (toim). *Kultuuriloolised ekskursid*. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised. *Acta et commentationes Archivi Historici Estoniae*. 6 (13). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 119–134.
- Tarvel, Enn 1983. *Lahemaa ajalugu*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Timonen, Senni 1990. Orjatar, ruhtinatar ja vapauden ongelma. Naisten omaelämäkerralliset laulut Inkerissä ja Siperiassa. Nenola, Aili & Timonen, Senni (toim). *Louhen sanat*. Kirjoituksia kansanperinteen naisista. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura, lk 189–208.
- Ukkonen, Taina. *Menneisyyden tulkinta kertomalla*. Muistelupuhe oman historian ja kokemuksettomusten tuottamisprosessina. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura.
- Virtanen, Leea 1982. Henkilökohtainen kerronta. Järvinen, Irma-Riitta & Knuuttila, Seppo (toim). *Kertomusperinne*. Kirjoituksia proosanperinteen lajeista ja tutkimuksesta. *Tietolipas* 90. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 171–205.
- Vuorinen, Pihla 2001. Oma pere ja tuttavate ringis tehtava uurimistöo valguse- ja varjupooled. Jaago, Tiiu (koost). *Pärimuslik ajalugu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 235–244.
- Voolaid, Kalle 2001. Jõumehe fenomen. Georg Lurich ajaloolisest tegelasest rahvajutu kangelaseks. Jaago, Tiiu (koost). *Pärimuslik ajalugu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 183–194.
- De Wita, Béatrix 1995. Der Rekurs auf die Tradition im französischen Bürgertum. Gyr, Ueli (toim). *Soll und Haben*. Alltag und Lebensformen bürgerlichen Kultur. Festgabe für Paul Hugger zum 65 Geburtstag. Zürich: Offiz in Verlag, lk 63–76.

Summary

Family Lore in the Folklorists' View

The article reviews Estonian folkloristic research into personal experience narratives in the 1990s. Two issues are highlighted: first, changes in the concept of truthfulness and falsity; secondly, the rise of in the importance of narrator, the lore group and the narrating situation in folklore studies. Both issues are connected by being source critical. Close attention is paid to questions of family heritage, especially in the context of family history and personal experience stories.

In the 1990s, Estonian folkloristics had adopted an interdisciplinary approach, relating work conducted at the end of the 20th century to the scientific self-searching of the 1920–1930s that were also characterised by cultural descriptions crossing disciplinary borders. For example, consider the work of historians Otto Liiv and Hendrik Sepp on the one hand and folklorist Oskar Loorits on the other hand. During that period, the Academic History Society and the Estonian Literary Society awarded history and philology students stipends to collect historical heritage from Estonian parishes (the extensive manuscript collection is kept in the Estonian Cultural History Archives). After WW2, work moved away from the borders of disciplines, but a few historical documentations and comparisons of folk heritage were still published: for example, a study about a peasant woman who married a nobleman (Aleksander Loorits 1987) and the habitation history of Viinistu village (Enn Tarvel 1983). These, but even more so the works of the 1990s, question the traditional dividing of research material data into the truthful and the false. Instead, more and more often the question asked is: what kind of truth (not merely whether true or false)? Also, a source-critical aspect emerged: the comparison of oral and written records established that both sources as such are one-sided, but taken together they yield new views and interpretations of the past. It is during their work with the material that researchers have begun to see which techniques people use to attempt adequate depiction of reality in the information-loaded narrative heritage.

Key words: family lore, oral narrative history, everyday culture, folk narrative, narrative truth, memory, source criticism.

Märksõnad: perepärimus, pärimuslik ajalugu, argikultuur, rahvajutt, jututõde, mälu, allikakriitika.